

LITTERATUR

DEN NYA TYSKA LYRIKEN

Av *GUENTER KLINGMANN*

Lyriken är ett påfallande livskraftigt fenomen i den nya tyska litteraturen. Medan romanen och dramat vegeterar, blommar lyriken. Redaktörerna för litterära tidskrifter kan vittna om en väldig produktion. Till en lyriktävlan i Neue Deutsche Hefte kom 7 000 bidrag. Alfred Andersch berättar, att av femtio insända bidrag till hans tidskrift *Texte und Zeichen* utgöres de fyrtio av lyrik. »Jag vågar», säger han, »beteckna lyriken som ett slags andlig folksport, jämförbar med t. ex. hemmamusicerandet förr eller jazzen i våra dagar.» De insända dikterna är, försäkrar man, anmärkningsvärt bra. Det moderna dominerar. Association, montage och abstrakt metaforik triumferar i en utsträckning som kommer Rilke, ja t. o. m. Benn att i jämförelse te sig som naturalister. Förebilderna, i den mån man kan konstatera sådana, är hämtade från alla håll, och de svåraste mönstren tycks vara nått upp goda nog: Lorca, Stevens, Cummings, Pound. Däremot kan man knappast upptäcka något inflytande från Brecht. Förvånansvärd är den omedelbara epigoniktning den allra nyaste lyriken fått — Bachmann har en lång rad efterföljare, vissa faser hos Krolow har bildat skola, åtskilliga lärjungar till Heissenbüttel uppträder. — Andra redaktörer bekräftar: natur och kärlek spelar en underordnad roll, mödrarna har blivit viktigare än de älskade. Inga näktergalar, men väl koltrastar, man diktar inte om våren utan, som Trakl, om

hösten. Melankolin härskar och »demi-mondens neonkliché i våra storstäder». Det finns inget spår av arbetardiktning, men överallt en klar strävan till 'ren konst'. Genomgående är den distanserade attityden och föraktet för ideologi, historia och verklighet. Andersch resumerar: »Om något kan sägas om de lyriska manuskript, som varje dags post medför, så är det detta: att de alla avspeglar en anda av protest, av uppror och en känsla av djup oenighet med den värld, som diktarna lever i. Och 'värld' är då inte något universellt och vagt begrepp, det är, helt konkret, de moderna politiska, ekonomiska och andliga förhållandena... Bland de lyriska manuskript jag erhåller finns inte ett, som inte protesterar.» — I motsats till denna »artistiska mass-hobby» står de lyriska publikationernas förvånansvärt låga upplagor. De flesta diktsamlingar utkommer med mellan 300 och 1 000 exemplar, och sällan publiceras en andra upplaga. Att ny lyrik över huvud taget utkommer har man mecenater och några osjälviska äldre förläggare att tacka för, personer som den gamle V. O. Stomps (Eremiten-Presse, Stierstadt im Taunus) vilken inte utger annat än debutverk och själv måste sätta, trycka och binda de små häftena, då ingen affärsman skulle vilja ta befattning med dem. Också de talrika och kortlivade lyriktidskrifter, som dyker upp i Berlin, Wien, Zürich och alla tyskspråkiga universitetsstäder bekräf-

tar hur intensiv den lyriska produktionen är och hur trögt den sprides.

Den lyriska produktionens omfång och dess snabba utveckling gör kritikernas uppgift svår. Det finns knappast någon som har en överblick över den nya tyskspråkiga lyriken — överallt dyker upp nya namn och tendenser, som förutsätter nya accenter. En säker position har bara de två äldre generationerna av lyriker, och bilden av dem är entydig. Det gäller diktare, som blev bekanta redan efter första världskriget, R. A. Schröder, Wilhelm Lehmann, Benn och Brecht jämte Britting, von der Vring, Peter Gan och F. G. Jünger. Mellangenerationens lyriker är mindre bekanta, men deras produktion sträcker sig tillbaka till förkrigstiden, om de också till en del nått sin publik först under de senaste åren. Utanför Tyskland är de åtminstone till namnet inte helt okända, även om de delvis gjort sig kända genom hörspel (Günter Eich) eller essäer (Holthusen). Andra namn är Hagelstange, Oda Schäfer, Christine Busta, Krolow och Schwedhelm. Men den yngsta generationen, lyriker mellan 25 och 35 år, bestämmer mer och mer den litterära bilden. Deras antal är oerhört, och här kan blott några nämnas — så t. ex. Höllerer och Pointek, Celan och Bächler, Grass och Schnurre, men framförallt Heissenbüttel, Gomringer och Ingeborg Bachmann — medan andra med rätt eller orätt måste förbigås.

Det finns bland de nya inga grupper eller skolor, de är utan program och var och en går sin egen väg, om de också sinsemellan upprätthåller vänskaplig kontakt. De lever utspridda i storstäder, vid amerikanska universitet, i Bayerns skogar, i Rom eller Paris, och de kommer från Schlesien, Bolivia eller Wien, Aargau eller Ruhrområ-

dets städer. Att ur denna mångfald särskilja varje enskild röst är ogörligt. Kritiken har också valt att ta fasta på de gemensamma tendenserna, att se den unga lyriken, så heterogen den än är, som i stort sett uttryck för en gemensam situation. Samma strävan kommer till synes i Walter Hölleres antologi *Transit* (Suhrkamp, Frankfurt, 1956). Denna bok innehåller nära 350 dikter (ca 300 av den yngsta generationen) av över 100 diktare. De kommenteras som material, är ordnade efter ämnesval och form, och författarnamnen finns endast i registret. Om Hölleres mål är att framhäva tendenserna, har också polemiska överväganden spelat en roll. Det konservativa klickväsendet inom litteraturkritiken har som värdemätare framför allt använt den världsåskådning som uttrycks i eller kan utläsas ur den nya lyriken. Skalderna inrangeras i kulturideologier sådana som t. ex. »Den tyska industriens kulturkrets» eller de religiösa akademierna propagerar. Sålunda är Heissenbüttel och Weyrauch bannlysta och Bachmann och Pointek tabu bland »industri-essäisterna» Holthusen och Hohoff. Hur stark motviljan mot kritikens etiketteringar är har under de senaste månaderna »fallet Holthusen» visat. Här har man detroniserat en litteraturpåve och med utgångspunkt från hans kritik påvisat hans opportunism, hans camouflerade fascism och hans vulgära modernism. Indignationen bland lyrikerna är desto större, som de ju inte endast måste hävda sig mot intellektuella svindlare utan också känner trycket av en publik, som inte läser dem. Också kända lyriker lider härav, så t. ex. Karl Krolow, som bittert skriver, att det bland lyrikerna inte finns någon opportunism, inte någon konformism: »De vet, att de bara kan förlora, att de inte har en vara att erbjuda som är bestickande, som 'går'. De dramatiserar inte situa-

tionen. Deras högmod är så förteget, att det inte kan störa någon. Högmodiga kan de emellertid bli inför offentlighetens scen. Ty på den blir det från månad till månad klarare att tillåtet och medgivet är bara det angenäma.»

*

I den nya tyskspråkiga lyriken dominerar på intet sätt traditionen, även om Trakl och Benn och i naturlyriken Loerke och Lehmann spelar omisskännlig roll. Vissa toner är omöjliga i dagens lyrik: Stefan Georges översteprästerliga patos, den poetiska läran om livet och varat i Duineser Elegien eller Schröders lyriska trosbekännelse. »Våra begrepp är sensitiva och empiriska», heter det hos H. W. Saibas (f. 1922):

Sagt: Blumenau und wir
denken Schützenloch und
Infanterispaten mit. Sagt:
Mensch — mit Schiller und
Pascal — und wir assoziieren
konkret Bauchschuss, Exekution,
politische Polizei und alle
lebenserhaltenden Listen.
Heimgang ist uns kein
literaturfähiges Wort
für Tod. Unsere Metaphern sind
mit Phosphor munitioniert.
Sie brennen.

(ur: *Looping über dem Abendland*,
Büchner, Darmstadt, 1956)

Det skarpa betraktelsesättet, präglat av erfarenheter, finner man inte bara i efterkrigstidens lyrik, utan också i de allra senaste dikterna och bland de yngsta författarna, t. ex. hos Günter Grass (f. 1927) i dikten Unfall:

Hirsche schrieen in der Kurve.
Jener Sonntag war ein Knoten
In der Wolle, in den Uhren.
Münzen fielen, taube Löffel,
Münzen ins Gehör der Kurve,
Dass sie schrie und Chrom und Nickel

Und ein Taschentuch zerknüllte.
Der Chauffeur frass Armaturen,
Starb und wickelte sich frierend
In den Kiesshawl seiner Braut.

— — —

(ur: *Die Vorzüge der Windhühner*,
Luchterhand, Darmstadt, 1956)

Till den nya lyrikens allmänna drag hör framför allt uppbrotsstämningen, ofta blandad med protest, kritik och en tillsats brutalitet. Hårda, uppfordrande toner, framkallade av en intensiv upplevelse av kaotiska förhållanden, berättar om avsky och motvilja. Så heter det hos Ingeborg Bachmann (f. 1926):

Es kommen härtere Tage.
Die auf Widerruf gestundete Zeit
wird sichtbar am Horizont.
Bald musst du den Schuh schnüren
und die Hunde zurückjagen in die
Marschhöfe.

Denn die Eingeweide der Fische
sind kalt geworden im Wind.
Aermlich brennt das Licht der Lupi-
nen.

Dein Blick spurt im Nebel:
die auf Widerruf gestundete Zeit
wird sichtbar am Horizont.

(ur: »die gestundete zeit», studio
frankfurt, 1953)

Dessa proklamationer har ibland visionär karaktär. Bakom den ligger avskyn för kriget och bävan inför nya oöverträffliga olyckor. Wolfdietrich Schnurre (f. 1920) skriver i en dikt:

Ich roch Hyänenbrunst in den Bars.
Ich traf in den Kneipen Schakale.
Ich hörte den Brüllaffenschrei auf den
Rängen.
Geier sah ich, die Drähte zerrissen,
Skorpione, die sich füllten mit farbigem
Gift.

Ich sah Leguane in den Anlagen wüten,
Heuschreckenschwärme ihr Blut
einem lüsternen Himmel aufdrängen;
doch ich sah keinen Menschen.

(ur: *Kassiber*, Suhrkamp, Frankfurt, 1956)

Om förfall och förstörelse berättar alla de unga lyrikerna, och framför allt bildspråket är präglad härav. T. o. m. naturlyriken är ett medel att skildra katastrofer och olyckor. »Råttorna dör» (Schnurre), de »gnager på fundament» (Grass), »I stillhetens strängar hänger dödklockor» (Bachmann), »Fruktans hjärtslag» (Pointek) och »de döda knoppas och blommar» (Celan) — det är några exempel.

Protester finns överallt, invävda i naturupplevelser och resebilder men framför allt i storstadsdikter. »Niemand», kan man kommentera med Günter Grass, »kein Uhrmacher will mehr die Sanftmut,/eine törichte Spieluhr reparieren.» De protesterande tror knappast på sina protester, de låter snarare irriterade och ironiska som t. ex. Wolfgang Bächler (f. 1925), då han beskriver idyllen »Am Sonntag-nachmittag»:

Unter ihren Schenkeln den Motor,
um die Hüften Mädchenarme,
jagen phallische Dämonen
durch die götterleeren Strassen.

Ihre aufgestauten Agressionen
lösen sich im Rausch der Schnelligkeit,
brüllen durch das Auspuffrohr,
wirbeln Gas und Staub in unsere Nasen,
streifen lüstern an die Todeszonen
und zerspellen Raum und Zeit.

(ur: *Lichtwechsel*, Bechtle, Esslingen a. N., 1955)

De protesterande gesterna är inte alltid opolitiska, om det också finns få politiska dikter. Att staten är naket våld eller, i bästa fall, korrumpierad makt, skymtar igenom på åtskilliga håll. Man hatar den som en personlig-opersonlig fiende:

Es ist wenig,
was ich verlange zu wissen;

weniger als
die Obrigkeit will.

Ich begehre zu wissen,
wo es Blaubeeren gibt
und nicht: gibt es Krieg.

Ich begehre zu wissen,
wann Regen fällt
und nicht: in wieviel
Teile zerfällt ein Gewehr.

— — —
Es ist wenig,
was ich vom Leben verlange;
doch mehr,
als die Obrigkeit will.

(ur: Schnurre: *Kassiber*)

Renhet och sanning söker man inte längre i idealen, långt mindre i politiska idéer, som endast väcker hån. Förmågan till entusiasm är minimal, och då den förekommer, gäller den endast estetiska frågor. Många lyriker — och de är förmodligen de mest betydande — hyser en kall kärlek till kala, nakna och opoetiska ord och klara former. Språket är för dem det enda ännu intakta fästet, där lagbundenhet och ordning fortfarande är möjliga. »Wo erscheinen uns ganz begreifbar Blatt und Baum und Stein?» frågar Ingeborg Bachmann och svarar: »Zugegen sind sie in der schönen Sprache, im reinen Sein.» De kaotiska tillstånden upplevs så intensivt, att inte ens naturen längre erbjuder någon tillflyktsort. Poesien betraktas som ordningens sista hägn och samtidigt som sista hopp. — De djärvaste dikterna stammar således ur en förbindelse av reflexion och formsträvan. Ett exempel av Eugen Gomringer (f. 1925) kan läsas som ett program:

sich zusammenschliessen und
sich abgrenzen

die mitte bilden und
wachsen

die mitte teilen und
in die teile wachsen

in den teilen sein und
durchsichtig werden

sich zusammenschliessen und
sich abgrenzen

(ur: »konstellationen», spiral press,
Bern, 1953-56)

Så uppstår en poesi över modern
poesi, vilken med Benn företräder te-
sen att formen är sanningen överläg-
sen. »Poesi beginnt wo die Inhalte
aufhören», säger Helmut Heissenbüttel
(f. 1921):

Die mystische Rose blüht
Jenseits der Goldenen Worte
Ausserhalb der Stadtmauern
Jenseits diskursiver Formen
Ausserhalb der Denksysteme

(ur: *Kombinationen*, Bechtle,
Esslingen, 1956)

Målet är en ren poesi av vilken man,
liksom av det rena måleriet, väntar
full estetisk och intellektuell tillfreds-
ställelse. Jämte Benn kan man åberopa
sig på Kandinsky: »Den lyckade for-
men uttrycker sin tacksamhet genom
att själv sörja för innehållet.»

Die Zeit ist bitter.

Aber im Wolkenloch brennt der grüne
Stein der Verwandlung.
Farbige Flächen durchgleiten abstrakte
Gerüste.

(Heissenbüttel: *Kombinationen*)

På detta vis hoppas man kunna över-
leva. Därutöver vågar ingen tänka,
ingen hoppas. Det är, som Wolfgang
Weyrauch säger, »en sång för att inte
dö».

Men fastän jag-problematiken nästan
fullkomligt saknas hos de unga, fastän
fenotypen är övervunnen, verkar den
likgiltighet, den apati och den distans
man skyltar med som masker. Ingen
tillstår sin sårbarhet, sina önskningar
och förhoppningar. Ofta citerar man
Descartes: »Bärande min mask fram-
för mig skrider jag framåt». Och om-
sorgerna om språket är omsorger om
masker: »Bed böner i en gammalmodig
telefon utan tråd», heter det i en »testa-
mentarisk disposition» (H. M. Enzens-
berger), — men låt dem åtminstone
uttalas! Gömmer sig skräck bakom
dessa masker, tomhet, melankoli, ab-
surditet? Alltför mycket riktar de unga
lyrikerna blickarna mot rymden, mot
Stora Björnen och Orion och fjärran
planetsystems döda stjärnbilder.

RUMÄNIENS LIDANDESVÄG

Av ALF ÅBERG

Bland länderna bakom järnridån tillhör
Rumänien sedan länge de tigande. Det
kan förefalla som om de väldiga för-
lusterna i manskap och landområden
under det senaste kriget skulle ha
knäckt motståndsviljan hos det ru-
mänska folket mot det nuvarande
vårdsherraväldet i landet. Men det är
alltid farligt att dra slutsatser av tyst-

naden: utvecklingen i Östeuropa har
varit rik på överraskningar och den
glöd, som pyr under askan i Ungern,
kan snart flamma med öppen låga på
något annat håll i fångzonen.

Före det andra världskriget var Ru-
mänien en mäktig länk i den Balkan-
entent, som också inneslöt Turkiet, Ju-
goslavien och Grekland. Det var visser-

ligen inget enhetligt land: av 18 miljoner invånare var bara 80 % rumäner, och de stora minoriteterna av magyarer och folktyskar hade helt andra politiska ambitioner än landets utrikesledning. Men den långt övervägande delen av landets befolkning var klart västororienterad, litade på Frankrikes och Englands militära stöd och ställde sig lika avvisande till Hitlers Tyskland som till Stalins Ryssland.

En framstående rumänsk diplomat, Alexandre Cretzianu, har i ett nyutkommet arbete »The lost opportunity» (Jonathan Cape, London 1957) gett en initierad och synpunktsrik skildring av Rumäniens sista år som fri stat, av folkets patetiska tro på västmakterna och av landets undergång, sedan hjälpen uteblivit. Han börjar med München-överenskommelsen år 1938, som omkastade jämviktsläget i Östeuropa genom att bereda vägen för en tysk infiltration i Donaubäcken. Inför det överhängande hotet mot Rumäniens integritet sändes Cretzianu våren 1939 åstad för att utverka garantier om militärt bistånd från England och Frankrike. Han nådde sitt syfte men återvände likväl hem med ett beklämmande intryck av bristfällig beredskap hos bundsförvanterna.

Cretzianu fick rätt i sina onda aningar. I juni 1940 krossade Hitlers härar den franska republiken, och därmed gick solen ner för Rumänien. Överenskommelsen mellan Tyskland och Ryssland hade redan dessförinnan kastat sin skugga över landet. Nu — fem dagar efter Frankrikes kapitulation — föll det första slaget. I en från not krävde den ryske utrikesministern Molotov att Rumänien inom 24 timmar skulle avstå sina östra delar — Bessarabien och norra Bukovina — till Sovjet. Rumäniens franskvänliga »solskensk-diktator» kung Carol, för vars politiska dilettantism författaren endast har förakt till övers, gjorde en desperat hel-

omvändning och sökte stöd hos Hitler men blev kallt avvisad och måste böja sig för ryssarnas ultimatum. Samma år tvingades Rumänien till nya stora landavträdelser åt Ungern och Bulgarien.

Kung Carols ställning var totalt undergrävd. Hösten 1940 överlämnade han sina maktbefogenheter åt general Antonescu. Författaren ger ett levande porträtt av den militärt begåvade men politiskt okunnige diktatorn, som i all sin maktfullkomlighet ändå hade landets bästa för ögonen. Under sin tid som militärattaché i London hade han lyssnat till Churchills brandtal mot Sovjet, och till sin olycka byggde han hela sin politik på att något samförstånd mellan västmakterna och Sovjet inte var möjligt.

År 1941 störtade Antonescus politik samman. Hitlers härar bröt in över den ryska gränsen, Sovjet och västmakterna slöt förbund med varandra, och Rumänien stod plötsligt isolerat, fastlänkat vid sin gamle motståndare Tysklands sida i ett ovisst krig i öster. Läget var ändå inte helt hopplöst. Västmakterna hade visserligen avbrutit de diplomatiska förbindelserna med Rumänien, men det fanns kvar en rad inofficiella kontakter. Den främste förbindelsemannen på rumänsk sida var den allmänt aktade bondeledaren Juliu Maniu, och till honom slöt sig den unge kung Mikael.

Balkan var Hitlers svaga punkt. Redan vintern 1941 var Churchill inne på tanken att öppna en front i dessa områden, där engelska och amerikanska soldater skulle sättas in för att samarbeta med rebellstyrkor från de underkuvade folken. Till tanken på en sådan Balkanfront knöt sig det rumänska folkets varmaste förhoppningar, eftersom en sådan militär aktion från de gamla bundsförvanternas sida skulle betyda landets räddning undan den tysk-ryska omfattningen. År 1943 blev Cretzianu

utnämnd till minister i Turkiet med uppdrag att söka kontakt med de allierade och underrätta dem om att Rumänien önskade sluta upp på deras sida och understödja dem vid en kommande aktion på Balkan.

Cretzianu berättar klart och utförligt om hur hans mission misslyckades. Planen på en Balkanfront utarbetades under militära överläggningar i Ankara, och Churchill understödde kraftigt tanken på en sådan aktion, men president Roosevelt avvisade förslaget varje gång det kom upp på konferenserna i Washington, Quebec och Teheran. I ett slutkapitel med den signifikativa titeln »Post-Mortem» presterar författaren övertygande bevis för att Churchills plan var militärt genomförbar. Allt var väl förberett. Det fanns underjordiska styrkor i Jugoslavien, Grekland och Albanien. Den turkiska armén stod beredd att handla, och Tredje rikets satellitstyrkor i Ungern, Rumänien och Bulgarien var färdiga att gå över till de allierade för att rädda sina länder från både Hitler och Stalin. Det hade bara behövts en mindre

styrka briter och amerikaner för att kasta hela situationen över ända.

I stället höll Roosevelt fast vid sitt stereotypa krav på villkorlös kapitulation också för de stater som under en fruktansvärd press drivits in i kriget. Den villkorlösa kapitulationen betydde Rumäniens undergång som fri stat. Efter misslyckade konferenser med Sovjet — bl. a. i Stockholm i december 1943 — bröt sig Rumänien ut ur kriget hösten 1944. Under fasansfulla illdåd besatte Röda armén hela landet. Stilleståndsförhandlingarna blev en parodi, de gamla partierna raderades ut, och den ryska censuren lade sin hand över all upplysning. Medan sovjetryska stridsvagnar patrullerade utanför det kungliga palatset i Bukarest övertog kommunisten Groza och hans kamrater regeringsmakten i Rumänien. Överenskommelsen i Jalta om befrielse av de demokratiska elementen i Europa gällde inte längre. Till sammans med sina andra olyckliga grannar i Östeuropa hade Rumänien överlämnats åt Sovjets nåd.